

ПРОТИПРАВНА ПОВЕДІНКА ЯК УМОВА ВИНИКНЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ВНАСЛІДОК СТВОРЕННЯ ЗАГРОЗИ ЖИТТЮ, ЗДОРОВ'Ю, МАЙНУ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ АБО МАЙНУ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

Габріадзе М.Р.,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри правознавства
Криворізького економічного інституту
Київського національного університету
імені Вадима Гетьмана*

В статті розглядається протиправна поведінка як умова виникнення зобов'язання внаслідок створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи. Аналізується поняття «посадова особа», характеризуються ознаки посадової особи, особливості протиправності поведінки посадової особи.

Ключові слова: протиправність, протиправна дія, протиправна бездіяльність, посадова особа, завдання шкоди.

В статье рассматривается противоправное поведение как условие возникновения обязательства вследствие создания угрозы жизни, здоровью, имуществу физического лица или имущества юридического лица. Анализируется понятие «должностное лицо», характеризуются признаки должностного лица, особенности противоправности поведения должностного лица.

Ключевые слова: противоправность, противоправное деяние, противоправная бездейственность, должностное лицо, причинение вреда.

In the article the unlawful behavior as a condition for arising the obligation as a result of threatening to life, health, property of an individual or to property of a legal entity is examined. The concept of an official is analyzed, features of an official are characterized as well as the peculiarities of unlawfulness of an official's behavior.

Keywords: unlawfulness, illegal action, unlawful inaction, official.

Однією з умов виникнення зобов'язання внаслідок створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи, що внаслідок її неусунення спричинила заподіяння шкоди, є протиправна поведінка особи, що створила таку загрозу.

Термін „поведінка” у цьому випадку вживається як узагальнююча категорія, що охоплює більш вузькі поняття „протиправна дія” і „протиправна бездіяльність”.

Дія у самому загальному вигляді являє собою об'єктивовану зовні волю й свідомість людини, тобто цілеспрямований і вольовий рух, або, навпаки, цілеспрямоване й вольове утримання від певного руху. Внутрішній світ людини, що не знайшов вираження у будь-яких протиправних діяннях, не може бути об'єктом правового впливу.

Тому право може регулювати й регулює не думки, почуття та емоції, а тільки дії людей.

Слід зазначити, що, хоча правове значення має і правомірна, і протиправна поведінка, для виникнення досліджуваних зобов'язань необхідно, насамперед, щоб дії особи, що створили небезпеку, були протиправними.

Можна зустріти наступне визначення протиправності: це протиріччя поведінки вимогам норми права з одночасним порушенням суб'єктивного права іншої особи[1, с. 11].

Протиправність є юридичним вираженням шкідливості дії (бездіяльності) правопорушника[2, с. 69].

При створенні загрози заподіяння шкоди певному суб'єктивному праву або інтересу порушується норма об'єктивного права, що охороняє ці інтереси.

Ці дії є шкідливими (суспільно небезпечними) тому, що зазіхають на певний інтерес, і протиправні – тому, що порушують правову охорону цього інтересу.

Наочно це положення має прояв, наприклад, при порушенні правил дорожнього руху.

Якщо правомірна поведінка є обов'язковою у всіх сферах життя, то тим більш обов'язковою вона є в системі „дорога – автомобіль – людина”, де порушення принципу правомірності у русі тягне створення загрози життю людини, її здоров'ю та матеріальну шкоду.

У повсякденному житті такими, що зустрічаються найчастіше, є порушення правил дорожнього руху пішоходами: перехід перед механічними транспортними засобами, що близько рухаються; перехід у невідновлених і заборонених місцях; ігнорування підземних пішохідних переходів, рух при заборонному сигналі світлофора або регулювальника; несподівані або раптові виходи з-поза транспортних засобів, що обмежують видимість водія транспорту, що рухається; рух по проїзній частині за наявності тротуару. У всіх випадках, коли дії пішохода суперечать правилам дорожнього руху, в наявності протиправна поведінка. Грубими вважаються такі порушення Правил, коли з вини пішоходів створилася аварійна ситуація на дорозі, тобто загроза виникнення шкоди, що спричинила або могла спричинити дорожньо-транспортну пригоду.

Прикладом протиправних дій, що призводять до забруднення навколишнього середовища, створення небезпеки виникнення шкоди як навколишньому природному середовищу, так і життю та здоров'ю людини, можуть служити порушення правил технологічних процесів, стандартів і норм гранично

припустимих концентрацій (ГПК) і гранично припустимих викидів (ГПВ). Ще більшу небезпеку являє забруднення навколишнього середовища відходами діяльності АЕС, на що неодноразово зверталася увага у засобах масової інформації[3, с. 25-48].

Слід зазначити, що правове значення у цих зобов'язаннях має не тільки дія, але й бездіяльність.

Так, відшкодуванню підлягає шкода, що відшкодовується не тільки тому, що вона заподіяна неправомірними діями, тобто активною поведінкою суб'єктів цивільних відносин, але і їхньою бездіяльністю. Останнє саме й передбачає невиконання особою, що створила загрозу заподіяння шкоди, вимог про усунення створеної нею небезпеки, тобто невиконання у встановлений термін (практично негайно) і в належному порядку обов'язків, які на неї покладені законом (ст.ст. 1163, 1164 ЦК України).

Досить часто така постановка питання має місце відносно державних органів і посадових осіб, коли загроза заподіяння шкоди виступає як результат невиконання ними дій, які вони відповідно до закону або іншим нормативним актам зобов'язані були здійснити. Боржником у таких випадках виступає держава (ст.ст. 1173 – 1175 ЦК України).

Необхідно враховувати, що якогось спеціального переліку незаконних дій (або бездіяльності) державних органів та їхніх посадових осіб, які можуть породжувати обов'язок держави відшкодувати шкоду, заподіяну потерпілій фізичній або юридичній особі, вітчизняне цивільне законодавство не містить. (Хоча в законодавстві деяких країн існують норми, які спеціально вирішують ці питання. Так, у Республіці Молдова Законом від 25 лютого 1998 р. встановлено вичерпний перелік протиправних дій правоохоронних органів держави, за які настає цивільно-правова відповідальність держави[4, с. 19]).

З огляду на це будь-які дії (бездіяльність) за умови їхнього здійснення відповідною посадовою особою (органом) під час виконання службових обов'язків (реалізації органом своєї компетенції) можуть бути підставою для майнової відповідальності держави[5, с. 100].

Мабуть, найбільш характерним випадком створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи є невиконання (або несвоєчасне виконання) комунальними міськими службами робіт з ремонту міських вулиць, внаслідок чого на дорогах виникають аварійні ситуації і заподіюється шкода здоров'ю і майну внаслідок дорожньо-транспортних пригод.

Шкода може бути заподіяна не тільки фактичними діями (бездіяльністю), але й адміністративними рішеннями органів виконавчої влади, актами їхніх посадових осіб тощо.

Рішення службових осіб (посадових осіб) органів виконавчої влади (правові акти управління) мають підзаконний характер і є основною юридичною формою реалізації повноважень виконавчої влади. Вони можуть мати нормативний або

індивідуальний характер (постанова про накладення адміністративного стягнення і т.ін.).

При характеристиці незаконних дій (бездіяльності) таких осіб слід враховувати, що правове значення мають дії (бездіяльність) не будь-яких працівників державних органів, а лише посадових осіб[6, с. 61].

Посадова особа, як суб'єкт відповідальності за ст.ст. 1165, 1173 – 1175 ЦК України, має відповідати таким вимогам:

- 1) виступати не від власного імені, а від імені державних органів або держави в цілому;
- 2) мати можливості для застосування засобів державного примусу;
- 3) здійснювати діяльність, що має владний характер.

При цьому акти, які видаються посадовою особою, повинні мати „зовнішню спрямованість”, тобто не бути пов'язаними з рішенням звичайних господарських питань, трудовими правовідносинами і т.д. [7, с. 18]

Інакше кажучи, мова йде про таких державних службовців, які наділені повноваженнями розпорядницького характеру стосовно осіб, які не є їм підлеглими по службі[5, с. 101], тобто виступають представниками влади, виконуючи від імені останньої адміністративно-розпорядчі функції.

Слід зазначити, що відповідно до ст. 2 Закону України „Про державну службу” посадовими особами є керівники або заступники керівників державних органів та їх апарату, інші державні службовці, на яких законами або іншими нормативними актами покладено здійснення організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій[8].

Отже, посадова особа завжди наділена організаційно-розпорядчими повноваженнями, що надає їй можливість визначати завдання та напрямки діяльності організаційної структури шляхом прийняття управлінських рішень і організувати інших осіб на їх виконання. Зовнішнім проявом таких повноважень є правомочність здійснювати адміністративно-господарські або інші обов'язки, які пов'язані з можливістю здійснювати дії юридичного значення.

Посадова особа є суб'єктом, наділеним певними виконавчо-розпорядчими повноваженнями, що забезпечує здійснення управлінських функцій відповідного органу. Виконуючи свої повноваження, посадова особа одночасно реалізує компетенцію цього органу і здійснює управління людьми, впливаючи на їх поведінку за допомогою юридично-владних дій. Наявність права вчиняти юридично-владні дії є важливою ознакою, що дає можливість відмежувати посадову особу від інших службовців.

При характеристиці поняття „посадова особа” слід звернути увагу, насамперед, на зміст службових повноважень, які мають владний характер і створюють реальні можливості здійснювати керівництво діяльністю інших учасників правовідносин. Саме

наявність влади дає підстави характеризувати посадову особу як обов'язкового суб'єкта управлінського процесу, що є визначальним елементом службово-правового статусу посадової особи.

Владний характер посадових повноважень допомагає здійснювати вплив на інших працівників з метою забезпечення їх діяльності. Посадові особи мають право вчиняти службові дії, що породжують юридичні наслідки для інших осіб, зокрема, вони мають право прийому на роботу, застосування заходів заохочення або примусу. Одним із проявів владних повноважень є право посадової особи приймати адміністративні акти. Владними повноваженнями посадові особи наділяються на підставі нормативно-правових актів, що визначають їхній зміст.

Таким чином, можна виокремити такі характерні ознаки посадової особи:

- 1) перебування на державній службі;
- 2) заміщення посади у державному органі чи його апараті;
- 3) виконання повноважень керівника або заступника керівника;
- 4) здійснення організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій;
- 5) виконання службових повноважень за рахунок державних коштів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шиминова М.А. Возмещение вреда, причиненного здоровью. – М.: Юрид. л-ра, 1972. – 276 с.
2. Самощенко И.С. Понятие правонарушения по советскому законодательству. – М.: Юрид. л-ра, 1963. – 286 с.
3. Харитонов Е.О., Васькин В.В. Возмещение вреда, понесенного при предотвращении вреда, грозящего объектам природы // Проблемы укрепления демократии, законности и правопорядка // Сб. науч. трудов. – Куйбышев, 1984. – С. 25-48.
4. Блошенко А. Гражданско-правовая ответственность государства за вред, причиненный судебными ошибками : автореф. дис. д-ра права. – Кишинэу, 2001. – 21 с.
5. Токанова А.В. Право гражданина на возмещение вреда, причиненного незаконными действиями (бездействием) органов исполнительной власти // Журнал российского права. – 2001. – № 11. – С. 98-105.
6. Нор В.Т. Имущественная ответственность за неправильные действия должностных лиц. – Львов, 1974. – 216 с.
7. Єрмоєнко Г.В. Цивільно-правові засоби захисту прав осіб від неправомірних актів органів влади і управління : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 1994. – 20 с.
8. Про державну службу : Закон України від 16.12.1993р. зі змінами та допов. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/>

Особливість протиправності поведінки посадової або службової особи, передусім, полягає в тому, що коло її службових обов'язків, як правило, чітко визначається відповідними спеціальними правилами, посадовими інструкціями тощо, які передбачають, які саме дії і в якому порядку має вчиняти відповідний посадовець або службовець.

Тому найчастіше йдеться про протиправне невиконання посадовою або службовою особою її обов'язків (тобто, бездіяльність), що в кінцевому результаті тягне створення загрози правам та інтересам, охоронюваним законом.

Разом із тим, якщо посадова або службова особа не виконує дій, не передбачених для неї відповідною інструкцією, то її дії не можуть вважатися протиправними у розумінні ст. 1174 ЦК України.

У такому випадку вони мають оцінюватися на загальних засадах, встановлених ст. 1166 ЦК України, що впливає і на визначення умов відповідальності, і на встановлення суб'єкта останньої.

Крім того, для встановлення достатності „протиправності” поведінки посадової особи, як умови її (або держави) відповідальності за неусунення загрози, має бути встановлено, чи входило до компетенції останньої видання відповідних розпоряджень, вказівок тощо, які були необхідні для того, щоб усунути загрозу.